

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ

HARMONIZATION OF CONCEPTUAL APPARATUS IN MANAGING SYSTEM OF BREAD PRODUCTS MARKET

Бокій О.В.

науковий співробітник відділу економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів
Національної академії аграрних наук

Виявлено суперечності у понятійному апараті хлібобулочних виробів, що застосовується у державній статистичній звітності та звітах органів державного управління. Наведено розвиток поняття соціальної продукції в історичному контексті. Розглянуто підходи до класифікації хлібобулочної продукції. Запропоновано власне визначення таких термінів та понять, як «хлібобулочні вироби», «хлібні продукти», «соціальний хліб».

Ключові слова: ринок хлібобулочних виробів, гармонізація, понятійний апарат, хлібні продукти, класифікація, статистична звітність.

Выявлены противоречия в понятийном аппарате хлебобулочных изделий, который применяется в государственной статистической отчетности и отчетах органов государственного управления. Приведено развитие понятия социальной продукции в историческом контексте. Рассмотрены подходы к классификации хлебобулочной продукции. Предложено собственное определение таких терминов и понятий, как «хлебобулочные изделия», «хлебные продукты», «социальный хлеб».

Ключевые слова: рынок хлебобулочных изделий, гармонизация, понятийный аппарат, хлебные продукты, классификация, статистическая отчетность.

Contradictions in the conceptual apparatus of bakery products used in state statistical reporting and reports of government bodies are revealed. Development of the concept of social products in the historical context is shown. Approaches to the classification of bakery products are considered. Our own definition of terms and concepts such as «bakery products», «bread products», «social bread» are offered.

Keywords: bakery market, harmonization, conceptual apparatus, bakery products, classification, state statistical reporting.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок хлібобулочних виробів є одним із найбільш соціально значущих, складних та багатовидових порівняно з іншими видами продовольства. Для забезпечення об'єктивного аналізу ситуації на ринку є прийняття ефективних управлінських рішень на рівні галузі та держави важливо мати взаємоузгоджені джерела інформації та узгоджений понятійний апарат щодо термінів та визначень.

Водночас аналіз звітності Державної служби статистики, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, досліджень вітчизняних учених виявив тотожність та неузгодженість термінів щодо хлібобулочної та борошняної продукції. Це приводить до плутанини та заміни понять. Тому запропоновані дослідження є своєчасними та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми

і на які спирається автор. Дослідженням ринку хлібобулочних виробів займалися О. Васильченко [1], Т. Мостенська [2], Н. Навольська [3], О. Ралко [4] та інші вчені. Водночас питання гармонізації понятійного апарату на ринку хлібобулочних виробів, термінів та визначень, підходів до дослідження продукції потребують більш поглиблених досліджень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є уточнення та гармонізація понятійного апарату стосовно хлібобулочних та борошняних виробів, удосконалення підходів до визначення продукції, що досліджується та регулюється. Це дасть змогу систематизувати дослідження вчених та форми представлення звітності, приймати більш ефективні управлінські рішення на рівні органів виконавчої влади та галузевих об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Промислове виробництво хлібо-

булочних виробів впродовж багатьох років має стійку тенденцію до зниження. Для дослідження ринку хлібобулочних виробів та прийняття управлінських рішень важливим є питання узгодження понятійного апарату, виявлення об'єктивної картини ринку.

Вважаємо, що дослідження ситуації на ринку потребує чіткого визначення термінів та продукції, що аналізується. Основним нормативним документом, згідно з яким продукцію відносять до хлібобулочної, в Україні є національний стан-

дарт ДСТУ 2120-93 «Хлібопекарське виробництво. Терміни та визначення» [5], який є чинним із 1 січня 1995 р. та базується на російській документації. Згідно з ним до хлібобулочних виробів належить харчовий продукт, який випікається з борошна, дріжджів, солі, води та додаткової сировини для хлібобулочних виробів, а хліб – це хлібобулочні вироби, маса яких понад 500 г. Визначення хліба та хлібобулочних виробів намагалися закріпити у проектах законів про хліб, який багаторазово виносився на розгляд

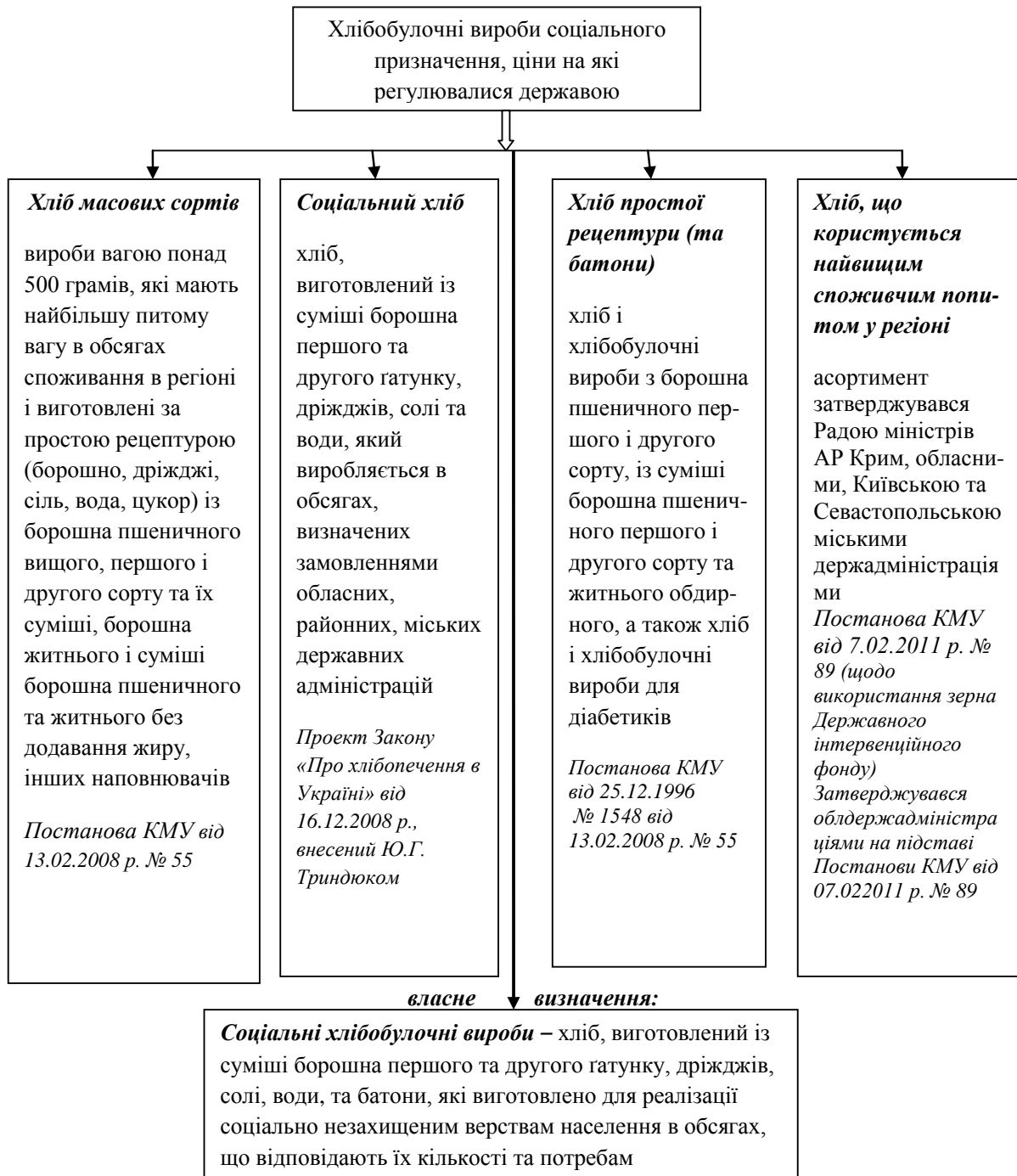

Рис. 1. Еволюція термінів та визначень хлібобулочних виробів соціального призначення
Джерело: розроблено автором

Верховної Ради України. І жодного разу законопроект не був доведений до кінцевого розгляду.

Потребує уточнення та законодавчого підтвердження визначення соціальної хлібобулочної продукції. Нами проаналізовано це поняття в історичному контексті. Термін «соціальний хліб» законодавчо не закріплений, проте вживається фахівцями галузі, представниками виконавчої влади. У 1996 р., у рік введення національної валюти та падіння платоспроможного попиту населення, Кабінетом міністрів України було прийнято Постанову № 1548, згідно з якою місцеві органи виконавчої влади обмежували граничні рівні рентабельності та торговельної надбавки на основний набір харчових продуктів [6]. Ситуація у країні передувала системній кризі в суспільстві (1998 р.), необхідно було забезпечити населення дешевими продуктами. За часів прийняття цієї постанови почали вживати термін «соціальний хліб», хоча це визначення законодавчо не закріплене.

Згідно з постановою місцеві органи виконавчої влади встановлювали граничні рівні торговельної (постачальницько-збутової) надбавки та рентабельності на виробництво хліба простої рецептури і хлібобулочні вироби для діабетиків, борошно (пшеничне і житнє). У законодавчих актах останнім часом застосовувалися поняття «хліб простої рецептури», «хліб масових сортів» тощо (рис. 1).

У первинній редакції постанови продукція, що регулюється, визначалася як «хліб і хлібобулочні вироби із борошна пшеничного вищого, першого і другого сорту, із суміші борошна пшеничного вищого, першого і другого сорту та житнього обдирного». Постановою від 20 червня 2007 р. № 845 було додано, що регулюються «граничні рівні рентабельності виробництва борошна пшеничного першого і другого сорту, борошна житнього обдирного, хліба і хлібобулочних виробів із борошна пшеничного першого і другого сорту, із суміші борошна пшеничного першого і другого сорту та житнього обдирного, а також хліб і хлібобулочні вироби для діабетиків» [7].

Постановою № 276 від 26 березня 2008 р. в Додатку № 12 постанови № 1548 (щодо регулювання рівня рентабельності) продукцію, що регулюється, було визначено як «хліб вагою понад 500 грамів із борошна пшеничного вищого, першого і другого сорту та їх суміші, борошна житнього та суміші борошна пшеничного та житнього простої рецептури без додавання цукру, жиру, інших наповнювачів» [8].

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2008 р. № 55 «Про заходи щодо забезпечення стабілізації ситуації на ринку зерна та продуктів його переробки у поточному році» було введено поняття «хліб масових сортів».

До нього належали вироби вагою понад 500 грамів, які мають найбільшу питому вагу в обсягах споживання у регіоні і виготовлені за

простою рецептурою (борошно, дріжджі, сіль, вода, цукор) із борошна пшеничного вищого, першого і другого сорту та їх суміші, борошна житнього і суміші борошна пшеничного та житнього без додавання жиру, інших наповнювачів [9].

Для виготовлення хліба, що реалізовувався за соціальними цінами, визначався порядок використання борошна за зниженими цінами, виготовленого із зерна Державного продовольчого резерву та Державного матеріального резерву. З огляду на те, що найбільш вживаною продукцією у багатьох регіонах України є батони (які мають у своєму складі цукор та жири), Постановою від 2 липня 2008 р. № 603 до Порядку використання борошна з Держрезерву, крім «хліба масових сортів», було додано: «і батонів» [10]. Постанова № 55 втратила чинність у 2011 р. на підставі Постанови від 7 лютого 2011 р. № 89 [11]. Цією Постановою вносилися зміни до Постанови № 1128 щодо використання зерна державного інтервенційного фонду та визначалося, що «борошно використовується хлібопекарськими підприємствами для виготовлення хліба та хлібобулочних виробів, що користуються найвищим споживчим попитом у регіоні, асортимент яких затверджується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями», і відмінялася Постанова № 55.

Наразі державне регулювання цін на хлібобулочні вироби (шляхом встановлення граничних рівнів рентабельності і торговельної надбавки) відмінено згідно з Постановою КМУ від 7 червня 2017 р. № 394. Цьому передував пілотний проект, який було запроваджено у жовтні 2016 р. [12; 13]. Проект підтвердив несуттєву зміну тренду цін у результаті відміни державного регулювання. Водночас у містах України діють магазини соціальної продукції, у м. Києві продаж соціального хліба здійснюється у мережі фірмових кіосків ТОВ «Київхліб». Ціни на соціальний хліб залишаються незмінними до 2018 р. і зараз є майже удвічі нижчими, ніж ціни на аналогічну продукцію у торговельній мережі. Основний засіб захисту малозабезпечених верств населення – впровадження механізму дотацій для них. Водночас у перехідний період за умови забезпечення преференцій виробникам усього цінового ланцюга «зерно – борошно – хліб» (з метою створення запасів дешевого борошна) соціальна продукція має місце.

Треба мати на увазі, що в межах ЄС діють стандарти (код EN), що мають статус національних. Розроблення таких стандартів проводиться тільки у тому разі, коли обставини не дають можливості повного узгодження їх зі стандартами ISO або ж такі відсутні.

Нами розглянуто методичні підходи до визначення продукції, що аналізується вченими. Застосований понятійний апарат є суперечливим та потребує уточнення. Використовуються два підходи. Технологічний – до визначення

термінів відповідно до чинних стандартів. Статистичний – для обліку продукції органами державної статистики, який здебільшого гармонізовано з переліком продукції для європейської статистики виробництва.

Дослідження ринку хлібобулочних виробів в Україні, облік та контроль із боку органів державної влади переважно передбачає аналіз продукції, що відповідає статистичному коду 10.71.11 «Хліб та вироби хлібобулочні нетрива-

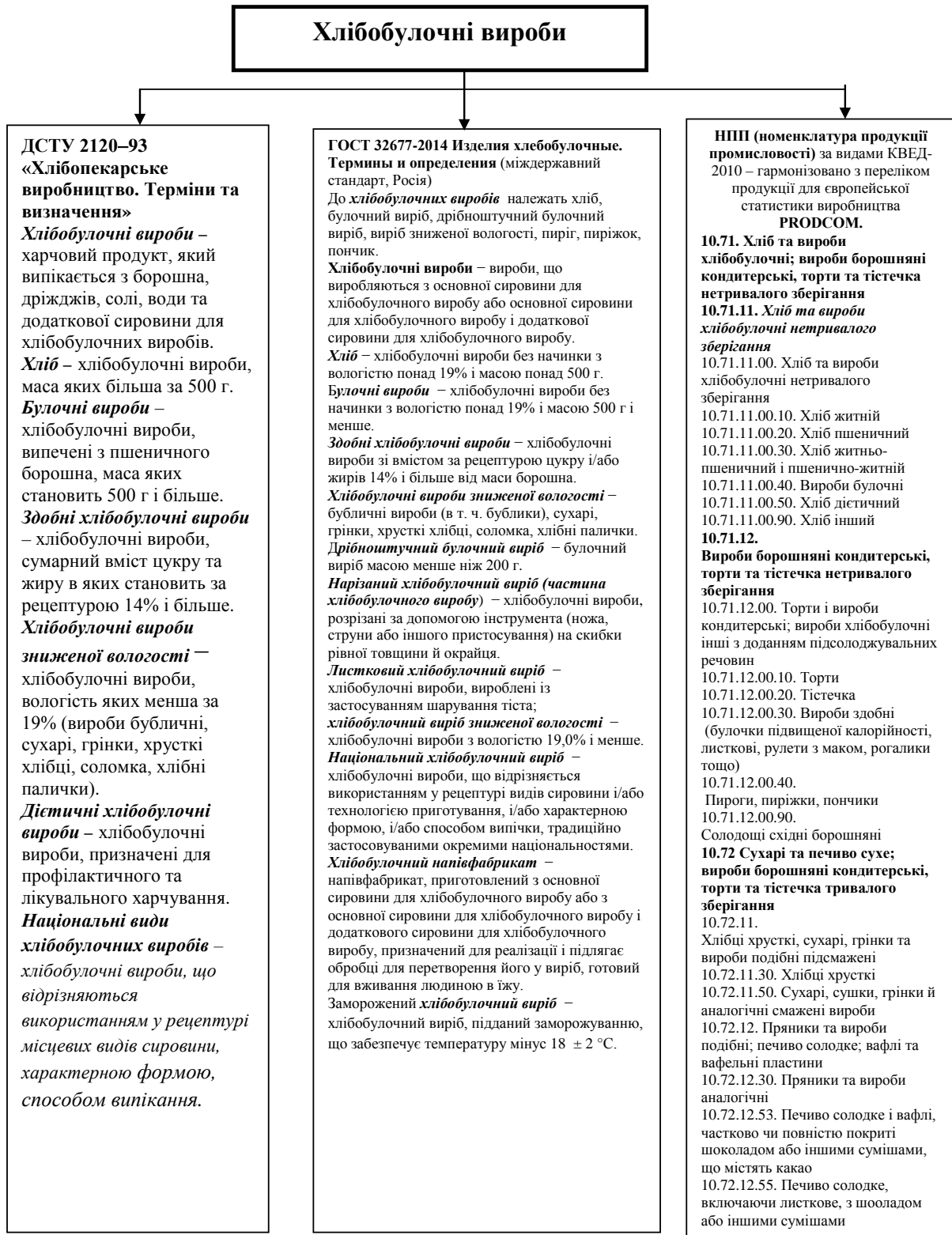

Рис. 2. Вироби хлібобулочні. Визначення у нормативних документах

Джерело: сформовано автором за [5; 14]

лого зберігання», згідно з номенклатурою продукції промисловості (НПП 2010). Він включає хліб житній, пшеничний, житньо-пшеничний і пшенично-житній; вироби булочні, хліб дієтичний, хліб інший [14]. Невідповідність промислового виробництва раціональним нормам споживання викликає найбільшу занепокоєність органів державного управління.

Рідше досліджуються інші види хлібобулочних виробів, зокрема, за кодами НПП 10.71.12.00.30-40 (відповідно вироби здо-

бні і пироги, пиріжки, пончики), 10.72.11 (хлібці сухі, підсмажені), а також вироби із заморожених напівфабрикатів. Згідно з чинним ДСТУ 2120-93 «Хлібопекарське виробництво. Терміни та визначення» до хлібобулочних виробів належать хліб, булочні та здобні вироби, пироги, пиріжки, пончики [5].

Здобні вироби – суттєва частка пропозиції хлібобулочних виробів. Загалом за класифікатором НПП-2010, який використовує Держстат України для дослідження промислової продукції, не від-

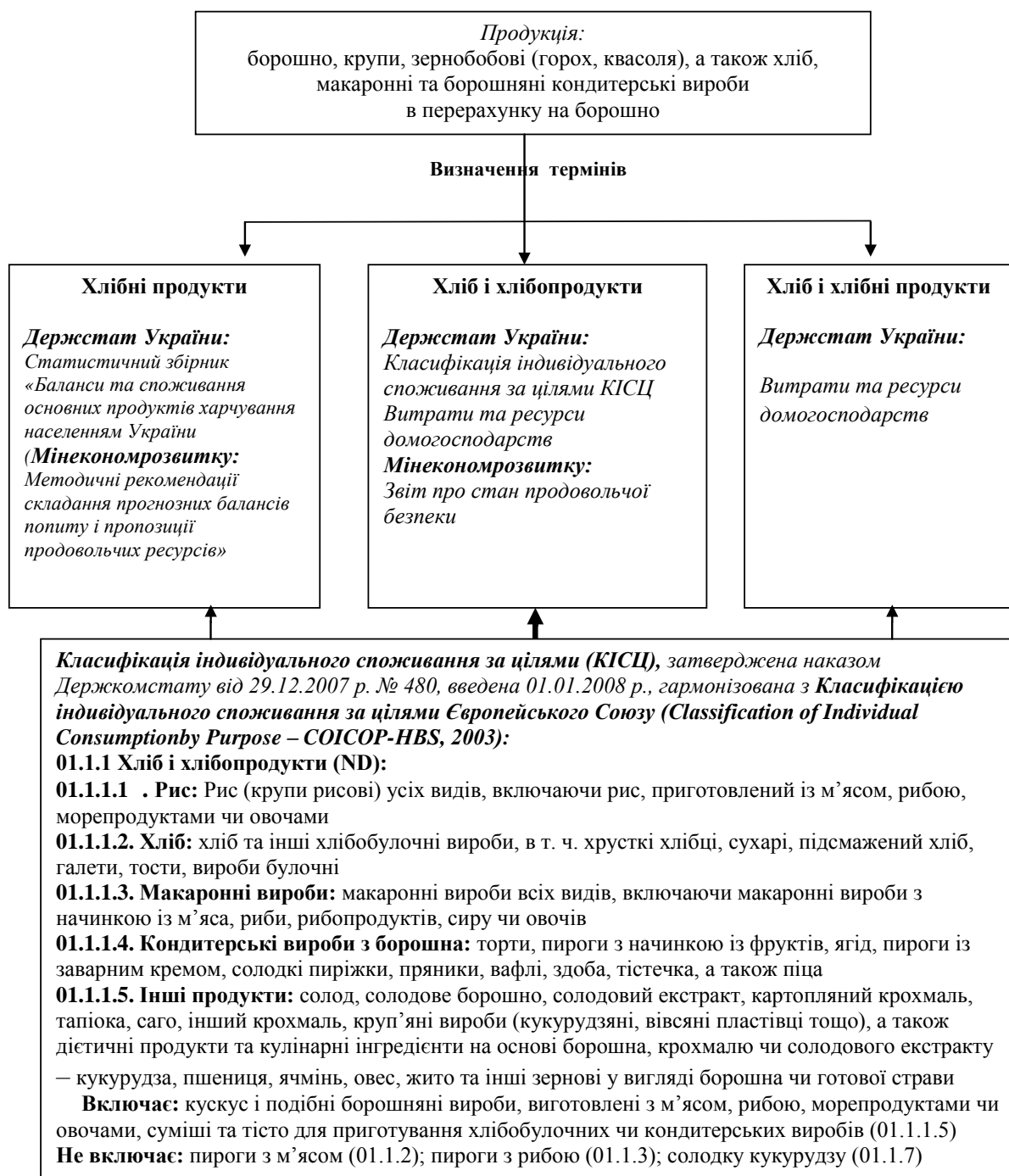

Рис. 3. Класифікація хлібних продуктів у Державній статистичній звітності

Джерело: сформовано автором за [5; 14]

окремлено позиції, що належать до хлібобулочних виробів (враховуються за окремими кодами 10.71 і 10.72 класифікатора). Нами для зручності використання науковцями та спеціалістами галузі розроблено таблицю відповідності хлібобулочних виробів, що зазначені у статистичній звітності та стандарті України [15].

Плутанина у визначенні понять виникає у багатьох дослідників щодо термінів та визначень «хліб» (що є складником хлібобулочних виробів), «хлібні продукти», «хліб і хлібопродукти» тощо (рис. 3).

Поняття «хлібні продукти» застосовується Держстатом України під час розрахунку балансів і споживання. До них належать борошно, крупи, зернобобові (горох і квасоля), а також хліб, хлібобулочні, макаронні, борошняні кондитерські вироби у перерахунку на борошно [14].

Цей термін, а також тотожний, але у визначенні «хліб і хлібні продукти», використовується Держстатом у комплексних збірниках під час визначення споживання харчових продуктів у домогосподарствах населення в Україні.

Методичні рекомендації складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів, що розроблені Міністерством економіки у 2009 р., визначають коефіцієнти перерахунку на борошно хлібних продуктів: хліба і хлібобулочних виробів, круп та бобових, рису шліфованого, сухих сніданків та харчових концентратів із рису і круп, макаронних виробів [16].

Для розрахунку індексів споживчих цін, обсягів та структури споживання хлібобулочних виробів застосовуються коди класифікації індивідуального споживання за цілями (KICЦ), яку було введено в 2002 р. Її гармонізовано з міжнародною класифікацією індивідуального споживання товарів та послуг за цілями (COICOP-HBS, 1997), що рекомендовано Євростатом. Класифікацію застосовують також під час визначення витрат домогосподарств, для розрахунків макроекономічних показників.

З 2007 року структуру споживчих витрат домогосподарств приведено у відповідність із Класифікацією індивідуального споживання за цілями, що гармонізована з Класифікацією індивідуального споживання за цілями Європейського Союзу – Classification of Individual

Consumption by Purpose (COICOP-HBS, 2003). Для внутрішнього користування Держстатом зводяться вартісні та кількісні показники споживання харчових продуктів за кодами, які гармонізовано з класифікацією Євросоюзу.

Ми вважаємо, що хліб є невід'ємним складником хлібобулочних виробів, тому доцільно замість терміна «хліб і хлібобулочні вироби» вживати термін «хлібобулочні вироби»; необхідно також зіставити дані звітності Держстату та Міністерства економічного розвитку і торгівлі та застосовувати термін «хлібні продукти» замість тотожних «хліб і хлібопродукти», «хліб і хлібні продукти».

Пропонуємо такі визначення термінів: хлібні продукти – борошно, а також хлібобулочні, борошняні кондитерські та макаронні вироби, крупи та зернобобові у перерахунку на борошно (терміни «хліб і хлібопродукти», «хліб і хлібні продукти» – вилучити); хлібобулочні вироби – якісні харчові продукти, які випікаються з борошна, дріжджів, солі, води та додаткової сировини і призначені для щоденного споживання; хліб – хлібобулочний виріб масою понад 500 г, що випікається із пшеничного, житнього та житньо-пшеничного борошна з можливим додаванням інших сумішей для поліпшення харчосмакових або лікувальних властивостей.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналіз понятійного апарату на ринку хлібобулочних виробів виявив розбіжності та тотожність окремих визначень продукції. Дослідження еволюції визначень хлібобулочних виробів соціального призначення, ціни на які регулювалися державою, виявило відсутність системного підходу та спрямованість на вирішення короткотермінових потреб. Вважаємо, що врегулювати вимоги до виробництва та реалізації хлібобулочних виробів, визначення соціальної продукції, а також основних термінів та понять має вітчизняний галузевий Закон про хлібобулочні вироби.

Надано пропозиції щодо врегулювання термінологічних суперечностей. Перспективні дослідження у цьому напрямі передбачають оптимізацію обліку хлібобулочної продукції, підвищення рівня її контролюваності та якості, узгодженість законодавчого поля.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильченко А.Н. Состояние и перспективы развития хлебопекарной промышленности в Украине / А.Н. Васильченко // Науко-виробничий журнал Харчова наука і технологія. – Одеса: Вид-во Одеської національної академії харчових технологій, 2009. – № 1(6). – С. 5-8.
2. Мостенська Т.Л. Визначення обсягу тіньового ринку хліба / Т.Л. Мостенська // Продовольчі ресурси: проблеми і перспективи: зб. наук. праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції, Секція 2. «Економіка та управління підприємствами і галузями агропродовольчого комплексу». 4 лист. 2015 р. / Інститут продовольчих ресурсів НААН України. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2015. – 301 с., с. 21-23.
3. Навольська Н.В. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів Тернопільського регіону / Н.В. Навольська [електронний ресурс]. – Режим доступу: global-national.in.ua/.../2139-navolska-n-v-doslidzhennya-ri..., с. 163-167.

4. Ралко О.С. Дослідження ринку хліба та хлібобулочних виробів України / О.С. Ралко // Проблеми науки. – 2012. – № 8. – С. 39-44.
5. Офіційний сайт НІЦ «Леонорм». – Режим доступу: <http://www.leonorm.lviv.ua/>
6. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) / Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
7. Про доповнення додатка до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548: Постанова КМУ від 20 червня 2007 р. № 845 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/845-2007-%D0%BF>
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України / Кабінет Міністрів України, Постанова від 26.03.2008 № 276 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276-2008-%D0%BF>
9. Про заходи щодо забезпечення стабілізації ситуації на ринку зерна та продуктів його переробки у поточному році / Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2008 р. № 55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
10. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2008 р. № 55 / Кабінет Міністрів України; Постанова від 02.07.2008 № 603. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2008-%D0%BF>
11. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 р. № 1128 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України / постанова КМУ від 07.02.2011 р. № 89 – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/89-2011-%D0%BF>
12. Про реалізацію пілотного проекту щодо тимчасового обмеження застосування постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 / Постанова КМУ від 22.09.2016 р. № 656 – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249354164>
13. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України / Постанова КМУ від 07.06.2017 р. № 394. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250050387>
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
15. Бокій О.В. Ринок хлібобулочних і макаронних виробів: потреби суспільства та потенціал забезпечення / О.В. Бокій, О.В. Коваленко, О.П. Печенога. – К. К.: ННЦ «ІАЕ». – 2014. – 96 с.
16. Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів: Наказ Міністерства економіки України від 18.12.2009 р. № 1426. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=148347